

HACI DEDE AĞA ÇEŞMESİ

*Yrd. Doç. Dr. Hüseyin YURTTAŞ

Erzurum'un Gürcü Kapı semtinde, Hasırcılar Garajı denilen yerde, Erzurum Belediyesi'nce yeni bir iş merkezi yapma kararı alınmıştır. Bu alanda yıkım işlerine başlanmış, çalışmalar esnasında Küçük Hamam'ın kuzeyinde bulunan dükkanın içinde bir çeşme bulunmuştur. Çevre sakinleri, çeşmenin 35 yıl önce sokakta bulunduğu, daha sonra inşa edilen dükkanın içerisinde kaldığını belirtmişlerdir.

Suyu akmayan ve kısmen duvara gömülü bir halde olan çeşme, kitabesine göre Hacı Dede Ağa adında biri tarafından yaptırılmıştır. H.1285/ M.1868 yılında inşa edildiği kitabesinden anlaşılan çeşmenin, bezemeli ve düzgün taş işçiliği, Erzurum çeşmeleri arasında müstesna bir yere sahip olmasına sebep teşkil edecektir.

Talik hatla, dört satır halinde düzenlenen kitabe 0.40 x 0.29 m. boyutlarındadır. Güzel bir yazı ile mermer malzeme üzerine yazılmıştır (Resim 1).

Kitabe :

نائيل فيض جوائمردي حاجي دده اغا
ايلدي انشا بو والا چشمه بي اول كامياب
رامزا كوش ايلين تاريخ رنكينك كلوب
نوش ايدر بو چشمهء دلجود هر دم آب تاب
١٢٨٥

Okunuşu:

Nâ'il-i feyz-i civân-merdî Hâcî Dede Ağa,
Eyledi inşâ bu vâlâ-çeşmeyi ol kâm-yâb
Râmiz'â gûş eyleyen târîh-i rengînin gelüb
Nûş eder bu çeşme-i dil-cûda her dem âb-ı nâb.
1285

* Atatürk Ü. Fen-Edebiyat Fak. Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi

Türkçe anlamı:

" Cömertlik feyzine nail olan Hacı Dede Ağa,
O mutlu kişi, bu değerli çeşmeyi yaptırdı.
Ey Ramiz, gelip bu güzel tarihi işiten,
Her an bu güzel çeşmeden su içer."
1868 M.

Kitabenin son mısrasındaki bütün kelimelerin harf değerleri toplanınca 1285 rakamını vermektedir ki, bu toplam, ebced hesabına göre çeşmenin yapılış tarihine denktir. Böylece çeşmenin inşa tarihi hem rakamla, hem de ebced hesabıyla düşülmüştür.

Çeşme, dikdörtgen bir blok halinde 2.15 m. yükseklikte, 1.52 m. genişliktedir. 0.10 m. derinlikte sivri kemerli bir niş sahiptir. Niş içerisinde büyük blok taşlar kullanılmış, çeşmenin suyu tek lüleden akıtılmıştır. Lülenin 0.35 m. yukarısında çeşme tasını koymak için küçük bir taka (niş) bulunmaktadır (Resim2,3).

Çeşmenin kemer yüzünde, yan yüzlerde ve kemer köşeliklerinde bezeme bulunmaktadır. Kemer yüzündeki bezeme, küçük zikzak çizgilerden ibarettir. Yan yüzdeki bezemeler, en dışta yarım yaprak demetlerinin bir dal etrafında dizilişiyile oluşturulmuş basit bir bitkisel süslemenin meydana getirdiği bordürle başlar (Resim4). İkinci sırada, oldukça stilize edilmiş mukarnas dizisi bulunmaktadır. En içteki bezeme ise geometrik ve bitkisel karışımı stilize süs motiflerinden oluşur (Çizim 1)¹. Bu bezeme çeşmenin üst kısmında da yer alır. Yani bir taç kapının bordürleri gibi, çeşmeyi üç yandan çevreler. Çeşme nişini sınırlayan kemerin üstünde, üç bezemeli blok taş yer alır. Bunlardan biri kitabe taşıdır. Yanındaki iki blok taş üzerinde, büyük bir bölümü iç içe geçmiş dairelerden meydana gelen geometrik bezeme bulunmaktadır. Kemerin kilit taşı üstüne denk gelen kısımda ise bitkisel bezemeyi çağrıştıran süsleme işlenmiştir. Çeşmenin asıl bezemesi, kemer köşeliklerinde görülür. İri bir bitki motifinin oluşturduğu şekil, üçgen alanı tümüyle doldurur. Ortada vazo biçiminde kıvrım yapan bitki yaprakları, tepede bir taç meydana getirmektedir. Yanlara yine yaprak şekilleriyle uzanan bezemenin, boş kalan yerleri de küçük kıvrımlarla doldurulmuştur (Çizim 2).

Çeşme tasının koyulduğu küçük niş, üç dilimli kemerlerin ardı ardına sıralandığı bir tepeliğe sahiptir. Nişin alt yarısının oyulduğu taşla, suyun aktığı lülenin bulunduğu taş, yekpare büyük bir bloktur. Suyun aktığı lüle de yerinden sökülmüştür.

Çeşmenin kitabesi, çeşme malzemesinden daha kaliteli olup; yazısı da bezemelerden daha itinalıdır. Çeşme kitabesinin yerleştirilişi de oldukça

¹ Çizimleri yapan Uzman Adem Çelik'e teşekkür ederim.

değişiktir. Mevcut çeşme örneklerinin çoğunda, kitabeler ya kemer alınlığına veya kemer üstüne yerleştirilmiştir. Bu çeşmede ise, kemerin batı (sol) kemer köşeliği üzerine konulmuştur. Yadırganan bu durumu, farklı bir uygulama şeklinde değerlendirmek istiyoruz.

Çeşme bezemeleri içerisinde yer alan yüzeysel mukarnas dizilerini, Erzurum'da inşa edilmiş Osmanlı dönemine ait pek çok caminin mihrap yaşmaklarındaki mukarnas dizilerinde görmekteyiz. Bu da, bezemesinin, işlendiği dönemiyle uyum göstermektedir.

Hacı Dede Ağa Çeşmesi Erzurum çeşmeleri arasında en fazla bezemeye sahip çeşmedir. Pek çok araştırmacının Erzurum çeşmelerinden bahsetmesine rağmen bu çeşmeyi zikretmemeleri, eserin yapı içerisinde olmasına bağlanmalıdır.

Yaptığımız araştırmada, çeşmenin banisi Hacı Dede Ağa ile, tarih kitabesini düşen Ramiz adlı kişinin kimlikleri hakkında pek fazla bilgiye rastlanılmamıştır. Sadece Hacı Dede Ağa ile ilgili, İbrahim Hakkı Konyalı'nın eserinde şu bilgiler verilmektedir:

“Hacı Dede Ağa suları; Boyahane Hamamı'nın önünden çıkar. Gürcü Kapı Camii'ne, Pastırmacı Hamamı'na, “**Küçük Hamam önündeki çeşmeye**”, eski Balık Pazarı önündeki Dört Güllü Çeşme'ye, Topçuoğlu Mahallesi'ndeki Dedeoğlu, Kılıççı Zerrap çeşmelerine akar”².

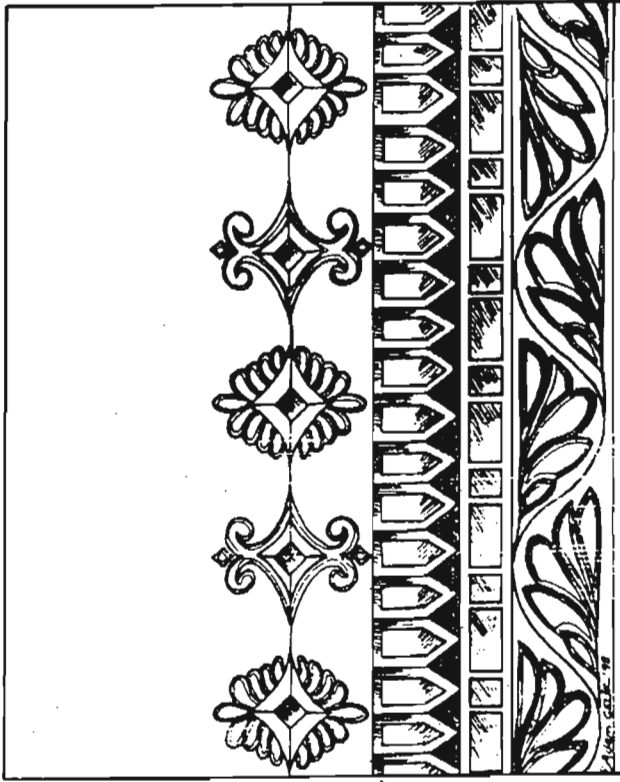
Yine aynı kitapta, Erzurum Belediyesi tarafından tanzim edilen ve Erzurum suları ile çeşmelerini gösteren listede, Boyahane suları içerisinde, **Boyahane Mahallesi Pelit Meydanı Hacıdede³ Ağa Çeşmesi, Topçuoğlu Mahallesi Çıkmaz Sokak'ta Mihçı Dedeğa Çeşmesi** adlarıyla iki çeşme adı daha verilmektedir⁴. Erzurum Arkeoloji Müzesi'nin depolarında bulunan çeşitli kitabeler arasında, Dede Ağa'ya ait iki adet çeşme kitabesi bulunmuştur. Tespit edilen kitabelerin, Dede Ağa'nın, yukarıda adları geçen çeşmelerine ait olması gerekir. Bu kitabelerle birlikte, Erzurum Müzelerine kaldırılmış tüm kitabeler, içerisinde bulunduğum bir ekip tarafından yayına hazırlanmaktadır.

Hacı Dede Ağa tarafından yaptırılan, fakat uzun bir süreden beri suyunun akmadığı anlaşılan çeşmenin, belirlenecek güzel bir yerde yeniden kurulması ve suyunun aktırılması gerekmektedir.

² İ. H. KONYALI, *Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi*, İstanbul, 1960, s.148.

³ Dede Ağa Çeşmeleri, KONYALI'nın kitabında farklı yazılışlarla verilmektedir.

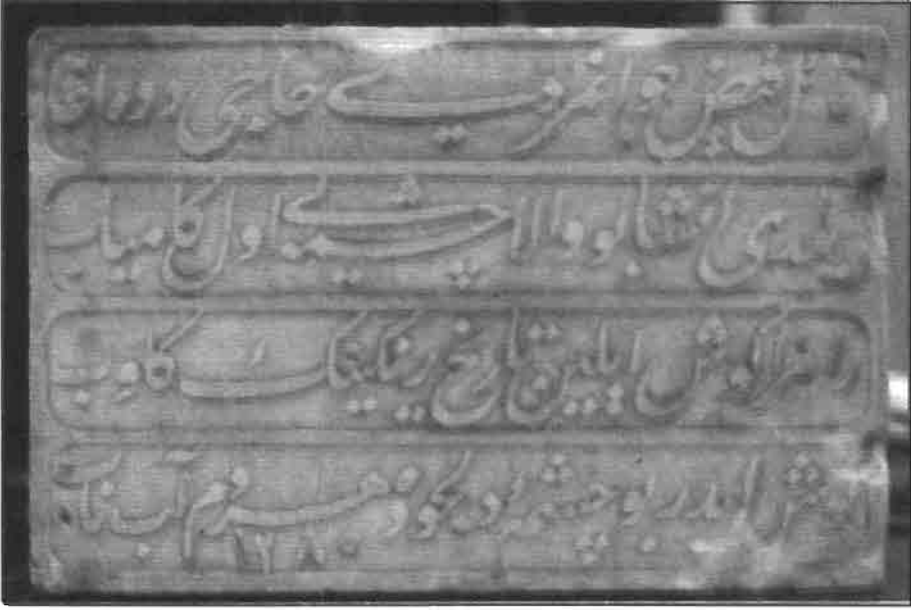
⁴ KONYALI, s.152.

Çizim 1: Erzurum, Dede Ağa Çeşmesi, bordür bezemesi

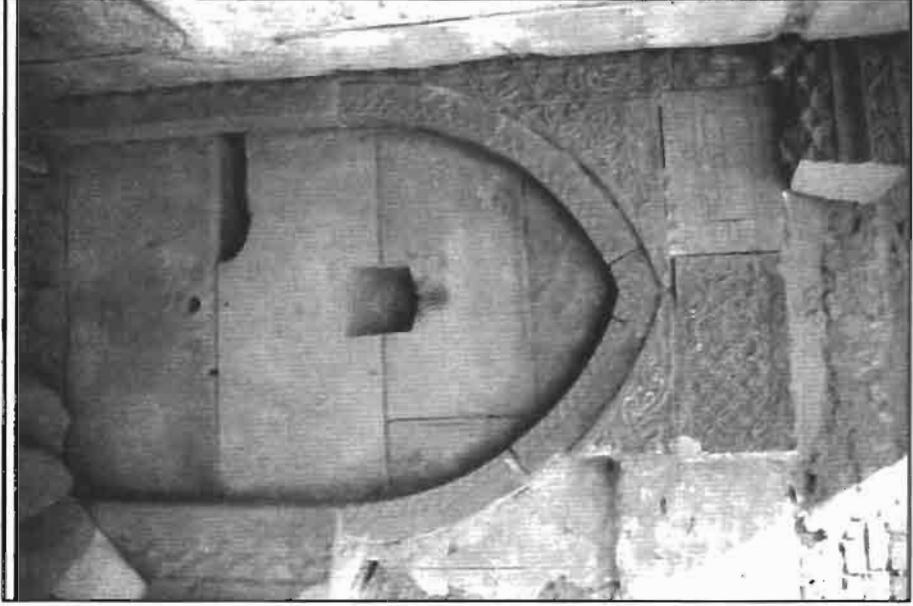
Çizim 2: Erzurum, Dede Ağa Çeşmesi, keper köşeliği bezemesi

Resim -1 Erzurum, Dede Ağa Çeşmesi Kitabesi

Resim -2 Erzurum, Dede Ağa Çeşmesi

Resim -3 Erzurum, Dede Ağa Çeşmesi

Resim -4 Erzurum, Dede Ağa Çeşmesi